УДК 811.1.3’367.622’366.542’366.533

К.Д. Ганчарэнка, канд. філал. навук (Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, г. Мінск)

УЖЫВАННЕ НАЗОЎНІКАЎ МУЖЧЫНСКАГА І НІЯКАГА РОДУ Ў РОДНЫМ СКЛОНЕ МНОЖНАГА ЛІКУ

Скланенне назоўнікаў мужчынскага і ніякага роду ў Р. скл. мн. л. не ўяўляе вялікай складанасці. Аднак ёсць словы, якія традыцыйна маюць варыянтныя канчаткі.

Звычайна назоўнікі мужчынскага роду з цвёрдай асновай маюць канчаткі *-оў* або *-аў* у залежнасці ад націску. Пад націскам: *сталоў, мячоў, жыхароў*, *прадаўцоў*, *шнуркоў*, не пад націскам – *-аў: заводаў, матываў, хлопцаў*, *школьнікаў*, *геолагаў*. Напр.: *разлілася вышэй **берагоў***, *абараняць **ігракоў***, *дзясяткі **кіламетраў***, *віншаванні для **настаўнікаў***. Назоўнікі з мяккай асновай маюць пад націскам канчатак *-ёў*: *кавалёў*, *кулёў*, *рублёў*, *гаёў*, не пад націскам – *-яў*: *ясеняў*, *прыяцеляў*, *трамваяў*. Напр.: *сем **рублёў***, *алегарычныя вобразы **герояў***, *нумарныя знакі **аўтамабіляў***, *на працягу двух **тыдняў***. Назоўнікі *цень*, *медаль*, *шынель*, якія ў беларускай мове мужчынскага роду, набудуць формы *ценяў*, *медалёў, шынялёў*.

Толькі нулявы канчатак ў Р. скл. мн. л. маюць назоўнікі *чалавек*, *дзень*. *І наўрад ці стрываць // без тых **дзён** і начэй* (А. Зэкаў, Маладосць. № 9. 2015, с. 89); *7 млрд **чалавек** насельніцтва планеты дасягнула ў 2011 годзе* (racyja.com/hramadstva, 29.12.2017). Дадзенае правіла абазначылася яшчэ ў граматыках Б. Тарашкевіча, Я. Лёсіка, А. Багдановіча. Натуральнай для беларускай сістэмы скланення з’яўляюцца формы Р. скл. мн. л. з нулявым канчаткам назоўнікаў, якія абазначаюць людзей паводле месца жыхарства і сацыяльнага статусу з суфіксамі *-анін (-янін)*, *-ын*. Уплыў сістэмы рускай мовы толькі замацаваў гэту форму: *грамадзян, мінчан, гамяльчан, сялян, армян, цыган* і з выпадзеннем суфікса: *балгар*, *татар*, *румын* (*-ын* – частка кораня), а таксама *салдат* і *партызан*. *Беларускія гандбалісты выйгралі ў **румын** на юніёрскім чэмпіянаце Еўропы* (zviazda.by/be/news, 21.08.2014).

Для назоўніка *год* Г.У. Арашонкава рэкамендавала нулявы канчатак для значэння колькасці, для спалучэнняў з парадкавымі лічэбнікамі і пры абазначэнні прыблізнай колькасці – *-оў* [1, с. 70]. У сучасным дыскурсе другі пункт выконваецца: *Мая мама атрымала кватэру на вуліцы Бірузова ў пачатку 60-х **гадоў*** (naviny.by, 23.09.2017); *Мы тут жывем ужо **гадоў** <u>дваццаць</u>* (belsat.eu/in-focus, 12.01.2018). Варыянтнасць – у значэнні колькасці: *Давай ім фальклор,*

*як дваццаць **гадоў** назад* (Я. Хвалей, Прынцэса з тусоўкі. 2000, с. 20); *Навуму Гальпяровічу спаўняецца 70 **гадоў*** (zviazda.by, 13.01.2018), але *Пяцьдзясят сем **год** сумеснага жыцця!* (Ашмянскі Веснік, osh.by/?p=24067, 30.08.2016).

Маюць канчатак *-ей* назоўнікі *госць*, *конь*, *лапаць*, *локаць*, *сусед*, *чорт*, якія ў ходзе развіцця беларускай мовы аказаліся па-за межамі тыповага скланення: *гасцей*, *коней*, *лапцей*, *лакцей*. *Якім трукам вучаць **коней** у цырку?* (zviazda.by/be/news/20161102). Аднак часам мы можам сустрэць у газетных тэкстах форму *суседзяў*.

У назоўніках ніякага роду ў Р. скл. мн. л. пераважае фармальна выражаны канчатак, але ёсць адзінкі, дзе ідзе выбар паміж *-аў (-яў)* і нулявым [2, с. 145]. З канчаткам *-аў* ужываюцца: а) назоўнікі, аснова якіх заканчваецца больш чым на два зычныя: *мерапрыемстваў*, *агенцтваў*; б) назоўнікі, аснова якіх заканчваецца падоўжанымі зычнымі: *узвышшаў, ружжаў*, *абліччаў*; в) назоўнікі, аснова якіх заканчваецца збегам зычных у камбінацыі са звонкім зычным: *сцёблаў*, *дуплаў*, *стойлаў*, *горлаў*, *сцёгнаў*, *рэбраў*, або са свісцячым/ шыпячым: *гнёздаў*, *балотцаў*, *дрэўцаў*, *сэрцаў*, *месцаў*, *прозвішчаў*, *паселішчаў*. *За дзвярыма была невялікая зала <…>, дзе стаялі дзве шырокія канапы*, *пяць **крэслаў** і столік...* (К. Стаселька, Дзіцячы маніфест. 2015, с. 33); г) двухскладовыя назоўнікі з асновай на *л* і націскам на аснове: *джа΄ла – джа΄лаў*, *ду΄ла – ду΄лаў*, *ко΄ла – ко΄лаў*, *шы΄ла – шы΄лаў*, а таксама назоўнік *ло΄жа*, *ве΄ча*, *мо΄ра*, *пу΄за*: *ве΄чаў*, *ло΄жаў*, *мо΄раў*, *пу΄заў*; д) назоўнікі з асновай на адзін зычны і націскам на канчатку ў Н. скл. адз. л.: *звяно΄ – звёнаў*, *крыло΄ – крылаў*, *лязо΄ – лёзаў*, *сяло΄ – сёлаў* (але *сёл/ -аў*). З поўным канчаткам ужываюцца назоўнікі на *в*: *брыво – броваў*, *зарыва – зарываў*, *тулава – тулаваў* (але *дрэў/ дрэваў*). Назоўнік *воблака* можа мець фанетычную варыянтнасць: *воблакаў* і *аблокаў*.

Канчатак *-оў (-ёў)* маюць нешматлікія словы: *дноў*, *швоў*, *палёў*. Адзінкавымі формамі выступаюць *вачэй*, *вушэй*, *плячэй*. Канчатак *-яў* маюць назоўнікі з двума мяккімі зычнымі ў канцы асновы і з асновай “зычны плюс *j*”: *вусцяў, пачуццяў*, *выпрабаванняў*, *вяселляў*, *сузор’яў*, *коп’яў*: *больш за 200 **найменняў** прадукцыі*, *за ўсю гісторыю **метэаназіранняў***.

У некаторых назоўніках ніякага роду сфарміравалася варыянтнасць нулявога канчатка і *-аў*. Гэта назоўнікі, якія маюць аснову на адзіны зычны: *азёр/ -аў*, *балот/ -аў*, *пален/ -аў*, *павек/ -аў, яблык/ -аў*. Назоўнікі, дзе магчыма паяўленне беглага галоснага ў аснове на *др, тн, сл, с’м, кн*: *вёдраў/ вёдзер*, *ядраў/ ядзер*, *палотнаў/*

палоцен, *валокнаў/ валокан*, *вокнаў/ вокан (акон)*, *пісьмаў/ пісем*, *вёслаў/ вёсел*, *чыслаў/ чысел*, а таксама *войск/ войскаў*, *валёнкаў/ валёнак*. Напрыклад, *…Забінтаваны вераснёўскі дол, што да вясковых прытуліўся* ***вокан*** (Л. Галубовіч. Вершы з гэтага свету, 2012), але *Калі ўжо казаць пра вытворцаў новых* ***вокнаў****...* (zviazda.by, 08.07.2016).

Некаторыя назоўнікі ўтвараюць зборныя найменні, але зборныя назоўнікі маюць толькі адзіночны лік: *пяро – пёраў*, *пер'е – падушка з пер'я, бервяно – бярвён* і *бярвёнаў*, *бярвенне –* з *бярвення*, *ліст – лістоў*, *лісце – з лісця дрэў.*

ЛІТАРАТУРА

1. Арашонкава, Г.У. Да пытання аб некаторых склонавых формах назоўніка // Сучасная беларуская мова. Пытанні культуры мовы. Мінск, 1973.

2. Кароткая граматыка беларускай мовы: [у 2 ч.] / навук. рэд. А.А. Лукашанец. Мінск. Беларус. навука, 2007. Ч. 1.

УДК 811.161.1:81'243'373

О.В. Ракович, преп. (БГТУ, г. Минск)

СПОСОБЫ СЕМАНТИЗАЦИИ СЛОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЛЕКСИКИ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РКИ

При обучении русскому языку как иностранному (РКИ) изучение лексики занимает одно из самых важных мест, так как именно лексика взаимодействует в речи с грамматикой, фонетикой, является ведущим средством речевого общения в устной и письменной формах.

Существует несколько критериев отбора лексических единиц: 1) семантическая ценность слова и нужность слова для общения; 2) частотность употребления слова; 3) ситуативно-тематическая отнесённость слова; 4) способность слова сочетаться с другими словами; 5) словообразовательные возможности слова; 6) учебно-методическая целесообразность введения слова.

С учетом этих критериев создаются лексические минимумы, которые включают максимальное количество слов, необходимых для усвоения в рамках определённого количества учебных часов. Традиционно в современной методике преподавания РКИ выделяют следующие этапы работы с новым лексическим материалом: 1) презентация вводимой лексики; 2) методические действия и прие-